

VÝSKUM POROZUMENIA TEXTU V MLADŠOM ŠKOLSKOM VEKU

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove

VÝSKUM POROZUMENIA TEXTU V MLADŠOM ŠKOLSKOM VEKU

Editorka
Ľudmila Liptáková

Prešov 2023

Názov: Výskum porozumenia textu v mladšom školskom veku

Editorka: prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc.

Autori:

prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc. (1., 2., 4. a 7. kapitola)

Mgr. Dávid Dziak, PhD. (3. a 5. kapitola)

Mgr. Eva Gogová, PhD. (2. a 6. kapitola)

PhDr. Alexandra Brestovičová, PhD. (3. a 4. kapitola)

doc. Mgr. Katarína Vužňáková, PhD. (6. kapitola)

Mgr. Juraj Lukáč, PhD. (5. kapitola)

Mgr. Marta Kopčíková, PhD. (1. kapitola a preklad summary)

Vedecká monografia je výstupom riešenia grantového projektu VEGA 1/0061/21 *Procedurálne jazykové znalosti dieťaťa o porozumení textu*. Vydanie publikácie finančne podporila Vedecká grantová agentúra MŠVVaŠ SR a Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.

Recenzentky: prof. PaedDr. Zuzana Kováčová, PhD.

prof. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.

© autori, 2023

© Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2023

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani žiadna jeho časť sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov ani inak rozširovať bez predchádzajúceho súhlasu majiteľov autorských práv.

ISBN 978-80-555-3206-6

OBSAH

Predhovor.....	7
1 VÝCHODISKÁ A METODOLÓGIA VÝSKUMU POROZUMENIA TEXTU V MLADŠOM ŠKOLSKOM VEKU	9
<i>Ľudmila Liptáková & Marta Kopčíková</i>	
1.1 Úvod.....	9
1.2 Teoretické východiská.....	10
1.2.1 Modely a procesy porozumenia textu.....	10
1.2.2 Inferencie ako centrálny komponent porozumenia textu	13
1.2.3 Výskumné zistenia o detskom porozumení textu.....	15
1.2.4 Dynamický prístup k hodnoteniu detského porozumenia.....	18
1.3 Metodológia empirického výskumu.....	19
1.3.1 Výskumný problém a ciele výskumu	19
1.3.2 Výskumné texty	20
1.3.3 Výskumný súbor	21
1.3.4 Výskumné metódy	22
1.3.5 Výskumný nástroj a jeho administrácia.....	24
Zoznam bibliografických odkazov	25
2 DETSKÉ PREDSTAVY O POČÚVANÍ A O ČÍTANÍ	31
<i>Ľudmila Liptáková & Eva Gogová</i>	
2.1 Úvod.....	31
2.2 Čo podľa teba znamená počúvať?.....	33
2.3 Čo podľa teba znamená čítať?.....	46
2.4 Závery a diskusia.....	55
Zoznam bibliografických odkazov	62
3 ČO DETI POČÚVAJÚ A ČÍTAJÚ?.....	63
<i>Alexandra Brestovičová & Dávid Dziak</i>	
3.1 Úvod.....	63
3.2 Detské preferencie pri počúvaní	65
3.3 Detské preferencie pri čítaní	71
3.4 Závery a diskusia.....	77
Zoznam bibliografických odkazov.....	80
4 POROZUMENIE INFORMAČNÉHO TEXTU.....	81
<i>Ľudmila Liptáková & Alexandra Brestovičová</i>	
4.1 Úvod.....	81
4.2 Vytváranie inferencií pri počúvaní informačného textu.....	84
4.2.1 Dizajn výskumného nástroja	84
4.2.2 Online inferencie	86

4.2.3 Retelling	89
4.2.4 Offline inferencie	94
4.2.4.1 Koherentné inferencie.....	95
4.2.4.2 Interogatívne inferencie	102
4.2.5 Inferenčné profily detí.....	106
4.3 Vytváranie inferencií pri čítaní informačného textu	108
4.3.1 Dizajn výskumného nástroja	108
4.3.2 Online inferencie	110
4.3.3 Retelling	115
4.3.4 Offline inferencie	121
4.3.4.1 Koherentné inferencie.....	121
4.3.4.2 Interogatívne inferencie	130
4.3.5 Inferenčné profily detí.....	138
4.4 Závěry a diskusia.....	140
Zoznam bibliografických odkazov	143
5 POROZUMENIE NARATÍVNEHO TEXTU	145
<i>Dávid Dziak & Juraj Lukáč</i>	
5.1 Úvod.....	145
5.2 Vytváranie inferencií pri počúvaní naratívneho textu	147
5.2.1 Dizajn výskumného nástroja.....	147
5.2.2 Online inferencie	149
5.2.3 Retelling.....	152
5.2.4 Offline inferencie.....	155
5.2.4.1 Koherentné inferencie.....	156
5.2.4.2 Interogatívne inferencie	168
5.2.5 Inferenčné profily detí.....	171
5.3 Vytváranie inferencií pri čítaní naratívneho textu	173
5.3.1 Dizajn výskumného nástroja.....	173
5.3.2 Online inferencie	175
5.3.3 Retelling.....	177
5.3.4 Offline inferencie.....	180
5.3.4.1 Koherentné inferencie.....	180
5.3.4.2 Interogatívne inferencie	187
5.3.5 Inferenčné profily detí.....	190
5.4 Závěry a diskusia.....	192
Zoznam bibliografických odkazov.....	197
6 POROZUMENIE MULTIMODÁLNEHO TEXTU	201
<i>Katarína Vužnáková & Eva Gogová</i>	
6.1 Úvod.....	201
6.2 Vytváranie inferencií pri počúvaní multimodálneho textu.....	204
6.2.1 Dizajn výskumného nástroja	204
6.2.2 Online inferencie	207
6.2.3 Retelling	212
6.2.4 Offline inferencie.....	218

6.2.4.1 Koherentné inferencie.....	219
6.2.4.2 Interrogatívne inferencie	226
6.2.5 Inferenčné profily detí.....	234
6.3 Vytváranie inferencií pri čítaní multimodálneho textu	236
6.3.1 Dizajn výskumného nástroja	236
6.3.2 Online inferencie	239
6.3.3 Retelling	246
6.3.4 Offline inferencie	253
6.3.4.1 Koherentné inferencie.....	254
6.3.4.2 Interrogatívne inferencie	265
6.3.5 Inferenčné profily detí.....	278
6.4 Závbery a diskusia.....	281
Zoznam bibliografických odkazov.....	284
7 ČO VIEME A ČO EŠTE POTREBUJEME VEDIEŤ O DETSKOM POROZUMENÍ	
TEXTU.....	287
<i>Ľudmila Liptáková</i>	
7.1 Výskumné zistenia o porozumení textu u žiakov 3. ročníka	287
7.2 Výskumné potreby a perspektívy	292
7.3 Edukačné implikácie	293
Zoznam bibliografických odkazov.....	294
SUMMARY	295
VECNÝ REGISTER.....	298

PREDHOVOR

Čo podľa teba znamená počúvať?

No, počúvať znamená, ak niekto niečo rozpráva a druhý to vníma. Že proste, keď niekto rozpráva nejakú rozprávku, tak ho počúvame ušami.

Počúvať znamená, že niečo ako keby, že buď ti napríklad niekto niečo číta a ty to počuješ ušami, no to je sluch, alebo keď pozeráš napríklad rozprávku alebo film, alebo seriál, rôzne, no tak aj toto počúvaš, lebo tam niečo rozprávajú.

Čo podľa teba znamená čítať?

Čítať podľa mňa znamená, že sa toho viacej naučím a budeme toho viacej vedieť, budeme napríklad vedieť lepšie čítať.

Niečo napríklad, keď sa naučíš čítať, tak vieš prečítať hocikajáký príbeh a vieš sa dozvedieť viac o svete, napríklad v nejakých knihách.

(autentické odpovede žiakov 3. ročníka)

V slovenskom lingvistickom a pedagogicko-psychologickom kontexte sa význam schopnosti dieťaťa porozumieť textu zdôrazňuje a výskumne podporuje už dlhodobo, najmä vďaka vedeckým prácam J. Dolníka, P. Gavoru, O. Zápotočnej, ako aj ich spolupracovníkov a nasledovníkov. Zásľuhou teoretických zdrojov, ale aj viacerých projektov aplikujúcich zahraničné edukačné inšpirácie, výberovo spomenieme projekt Združenia Orava pre demokraciu vo vzdelávaní *Čítaním a písaním ku kritickému mysleniu*, sa do školskej praxe dostalo niekoľko užitočných edukačných materiálov na podporu rozvíjania porozumenia textu. Napriek tomu považujeme oblasť porozumenia textu v edukácii žiaka základného vzdelávania na Slovensku za stále deficitnú, čo signalizujú aj medzinárodné štúdie hodnotenia čitateľskej gramotnosti. Nové kurikulum základného vzdelávania z roku 2023 v tomto smere znamená kvalitatívny posun, pretože kladie veľký dôraz a vytvára priestor na porozumenie textu a na uplatňovanie metakognitívnych stratégií pri recepcii textu. Dôležité však je, aby sa kurikulárne dokumenty preniesli do školskej praxe a aby reálne prispeli k rozvoju schopnosti žiaka získať, spracovať, vyhodnotiť a využiť informácie získané z rôznych textových žánrov.

Kritickým obdobím pre rozvíjanie porozumenia textu je prvý cyklus základného vzdelávania (1. – 3. ročník), keď dieťa prechádza náročným mentálnym procesom transferu porozumenia počúvaného textu na zvládnutie procesov dekodovania a porozumenia čítaného textu. Keďže o detskej recepcii v tomto vývinovom období nemáme v slovenskom kontexte dostatok empirických dát, rozhodli sme sa v rámci projektu VEGA 1/0061/21 *Procedurálne jazykové znalosti dieťaťa o porozumení textu* preskúmať vnútorné mechanizmy, ktoré dieťa uplatňuje pri porozumení tak počúvaného ako čítaného textu so zameraním na tri rôzne žánre vecného textu (informačný, naratívny a multimodálny). Osobitne sa zameriavame na centrálny komponent porozumenia textu, ktorým je vytváranie inferencií. V rámci teórie inferenčných procesov a ich skúmania v detskej populácii nám významnú oporu a výskumné inšpirácie poskytli zahraničné práce, najmä autorov K. Cain, J. Oakhill, W. Kintsch & K. A. Rawson a W. Tennent.

Vo výskume detského porozumenia textu uplatňujeme kvalitatívnu metodologickú paradigmu v rámci transdisciplinárneho kontextu aplikovanej lingvistiky. Naším výskumným zámerom bolo získať základný vhľad do procesov porozumenia textu u žiaka 3. ročníka primárneho vzdelávania a na základe toho vyvodiť implikácie pre edukačnú prax. Ako naznačujú

autentické výpovede participantov výskumu, dieťa tohto veku má o recepčných procesoch pomerne štruktúrované predstavy, založené na doterajších skúsenostiach, ale aj na očakávaníach, ktoré by mala edukačná prax reflektovať.

Naše poďakovanie patrí Vedeckej grantovej agentúre MŠVVaŠ SR, že nám finančnou podporou umožnila tento projekt riešiť. Veľké poďakovanie patrí recenzentkám monografie prof. PaedDr. Zuzane Kováčovej, PhD., a prof. PhDr. Martine Šmejkalovej, Ph.D., za ich ochotu posúdiť rukopis. V neposlednom rade ďakujeme Základnej škole na Kúpeľnej ulici v Prešove a Základnej škole na Šrobárovej ulici v Prešove, ktoré nám umožnili v svojich priestoroch a so svojimi žiakmi vykonať zber dát. Posledné úprimné poďakovanie patrí našim detským participantom výskumu, ktorí boli ochotní a otvorení podeliť sa s nami o svoje premýšľanie, skúsenosti a názory.

Kniha kolektívu autorov **Výskum porozumenia textu v mladšom školskom veku** je určená lingvistom, pedagógom, psychológom, didaktikom slovenského jazyka, učiteľom, ako aj ďalším odborníkom v oblasti porozumenia textu a jeho edukačných realizácií.

Ľudmila Liptáková, editorka knihy